

Kovács Sándor Iván

## KUTATTAM ÁRKÁDIÁBAN ÉN IS...

*Adalékok a magyar Árkádia-kutatóshoz*

Az „Et in Arcadia ego...” címmé emelt változata<sup>1</sup> szerénykedő formulának tekintendő: az olasz Árkádia Akadémia magyar kapcsolatait én is kutattam, de „nem éltem Árkádiában”; azaz nem vagyok a korszak és a kérdés specialistája.

Inkább csak beleszólok a magyar Árkádia-kutatásba; a vizsgálódások jelenlegi szintjét szeretném emeltetni, a filológiai megbízhatóság és a körültekintés hatékonyságát óhajtanám fokozni alább felsorolt kutatómódszertani megfigyeléseimmel és adalékaimmal.

\*

1988 késő tavaszán, három hónapos római tanulmányutam utolsó napjait afféle jutalomjátéknak szántam: most már félreteszem Zrínyit, megpróbálok utánajárni néhány egyéb, elsősorban Faludi Ferencet illető olasz–magyar kapcsolati apróságnak. Mindenekelőtt azt a kéziratos Árkádia-tagnévsort szerettem volna látni, amelyre Szauder Józsefné, a felejtethetetlen emlékü tudósfeleség, Mária asszony irányította rá a figyelmet az *ItK* hasábjain, imígyen:

„1975-ben — gyakran kutatva a római Angelicában hungarica-anyag után — kezembe került egy vaskos kéziratos kötet, melyben a XVIII. századi római árkádiai tagok alfabetikus névsora található. (Jelzete: VI. 442/V.)

Az 1740-es évektől kezdődően sok ismerős nevet fedeztem fel, főleg osztrák és horvát tagokét, de egyszer csak szemembe ötlött [...] mint Árkádia tagé: *Francesco Faludi* — *Carpato Dindimeio*. A név magyar jelentése az lehetne: a »Kárpátok hazájából származó« vagy a »Kárpátok hegyei közül jött«.”<sup>2</sup>

Szauder Mária *ItK*-beli cikkének hivatkozott jelzetével a Tiberis parti Magyar Akadémiától csak a Sant’ Agostinóig kellett átvágnom, hogy máris ott álljak a templom melletti Biblioteca Angelica egyik kedves könyvtáros hölgye előtt kitöltött kérőlapommal. Szóban is hozzátettem: azért szeretném látni a VI. 442/V jelzetű kéziratos névsort, mert abban *Francesco Faludi* — *Carpato Dindimeio* magyar jezsuita nevét keresem. Meglepett, hogy a signora a nevet is felírta, és mint valami gyógyszerész a recepttel, bement a felvilágosító pult háttérét alkotó barokk könyvtárbútorzat mögé.

Gondterhelt arccal jött vissza: — A VI. 442/V jelzetű jegyzék nem tartalmazza az Őn Francesco Faludiját... Az lehetetlen — válaszoltam; szeretném megkapni a kéziratot,

<sup>1</sup> Abban a hagyományos értelemben használom, ahogy a debreceni Árkádia-pör óta irodalmi szóhasználatunk rögzítette. Vö. TÓTFALUSI István, *Árkádiában éltem én is. Csokonai élete*. Bp. 1966; KISS Tamás, *Árkádiában élünk*. Bp. 1975; JULOW Viktor, *Árkádia körül*. Bp. 1975. Az „Et in Arcadia...” filológiájától tehát eltekintek; éppen csak Arany János *Árkádia-féle* című versének kritikai magyarázatára utalok: „A kezdő sort »Et in Arcadia ego...« Bartolomeo Schedoni XVI. századi modenai festő írta címül egy képére, amely két pásztorfiút ábrázolt, amint egy koponyát néznek. Schiller ismert *Resignation* című költeménye ezt idézi: »Auch ich war in Arkadien geboren«. Erre mutat vissza Berzsenyi *Életphilosophia*-ja: »Én is örömmre születtem — Árkádia berkében«. Erre gondolt Kazinczy, mikor Csokonai sírjára azt a felírást ajánlotta: »Arcadiában éltem én is«; — a név félreértéséből kerekedett az arcádiai pör”. ARANY János *Összes művei*. I. köt., kiad. VOINOVICH Géza, Bp. 1951. 466–467. Itt köszönöm meg BÍRÓ Ferenc és VAJDA György Mihály ösztönző észrevételeit, amelyek a dolgozatnak az Irodalomtudományi Intézet XVIII. századi osztálya által rendezett vitáján (1990. febr. 8.) hangzottak el. BÍRÓ Ferenc inspirált a magyar Árkádia-kutatás főművével való nyomatékosabb szembenézésre is (SÁRKÖZY Péter, *Et in Arcadia ego — Magyarok és a XVIII. századi Itália*. ItK 1983. 238–251).

<sup>2</sup> SZAUDER Mária, *Faludi Ferenc a Római Árkádia tagja*. ItK 1982. 449.

hogy saját szememmel győződjek meg a dolgok állásáról. — Az is lehetetlen — tette hozzá a hölgy, e kézirat megtekintésére csak Anna Maria Giorgetti Vichi, pásztori nevén *Idalia Corintea*, az Árkádia Akadémia jelenlegi custosa (custodéja) adhat engedélyt, ő azonban csak bizonyos napokon fogad. De nem kell ahhoz a névsorok kéziratát megtekinteni, hogy meggyőződjünk valaki Árkádia-tagságáról — tette hozzá vigasztalásul —, nézzük meg együtt a *nyomtatott* elenkust, és már invitált is a kézikönyvek pultón túli szentélyébe. Ott elibém tett egy 408 lapnyi terjedelmű, nagy alakú kötetet: keressem meg a Faludimat abban én, és győződjek meg róla, hogy a VI. 442/V jelű névsorból hiányzik.

Rányitottam a 10.000 névről számot adó hatalmas Árkádia-onomasticon címlapjára: *Gli arcadi dal 1690 al 1800, Onomasticon, a cura di Anna Maria Giorgetti Vichi, Roma, Arcadia Accademia Letteraria Italiana*, azaz: az Árkádia-tagok *Onomasticonja* 1690-től 1800-ig, a legfőbb Árkádia-papnő, maga Anna Maria Giorgetti Vichi, azaz *Idalia Corintea* gondozásában. (Ezzel a kettős névvel jegyzi az előszót is.)

*Carpato Dindimeio* mindjárt elő is került belőle (az 50. lapról) mint „gesuita ungherese”, és neve mellett valóban nem a VI. 442, hanem a IV. 442 jelzet állott. Szauder Mária tehát hibás — alighanem csak géphibás — jelzetet adott meg, de ha a római IV-et nem cseréli fel a VI-tal, biztosan később jutok el az Árkádia-kutatás alapvető modern forrásához. Giorgetti Vichi *Onomasticonja* ui. minden név mellett megadja, hogy az Akadémia melyik custodéjának mikori jegyzékében szerepel az illető. Faludi e szerint Morei custode 1743–1766 közötti listájában található, az alfabetikus névsor IV. 442-es helyén. Michele Giuseppe Morei (1694–1767) a nagy Árkádia-custodék egyike, s természetesen maga is árkádistista volt (1711-től a *Mireo Rofeatico* nevet viselte). A Giorgetti Vichi-*Onomasticon* Faludi-adatából nemcsak Szauder Mária jelzettévesztésére derült fény, de pontosíthatóvá lett Szaudernénak a Faludi Árkádia-tagságára vonatkozó, „az 1740-es évektől kezdődő” utalása is. Ha Faludi a Morei-custodia 1743-mal kezdődő összeállításában található, akkor Árkádia-tagságát legkorábban 1743-tól számíthatjuk. Hogy 1743-ban vagy azt követően pontosan mikor lett a római Accademia dell'Arcadia tagja, a dátumokat nem őrző alfabetikus Morei-jegyzék *Onomasticon*-beli adatából nem derül ki. (Legfeljebb az eredeti kézirat vagy más kéziratok forrás segítségével pontosíthatnánk.)

Azt is feltűnőnek találtam, hogy Szauder Mária nem hivatkozik a Giorgetti Vichi által összeállított kritikai Arcadia-jegyzékre, holott a Faludi-adat felfedezése (1975) és publikálása (1982) között megjelent *Onomasticon* (1977) neki vagy Szauder Józsefnek feltétlenül kezébe kerülhetett. Ugyanezt kellett megállapítanom a magyar Árkádia-kutatásnak megítélésem szerint mindmáig legkitűnőbb tanulmányáról, a Szőrényi Lászlóérol (*Latin nyelvű Árkádia a tizennyolcadik századi Magyarországon*).<sup>3</sup> Giorgetti Vichi munkájára ő sem utal, és Hannulik János Krizosztom kivételével (akinek Árkádia-tagságáról már Kazinczy tudott) nem is jelzi, mely forrásokból vette Patachich Ádám (*Syrasius Acrotophorius*), Franciscus Sebastianovich, (*Corineus Lapizius*) és Gánóczy Antal (*Floridenus Meonius*) tagságára vonatkozó ismereteit.<sup>4</sup> Ettől függetlenül a szerző feltétlen érdemeként emelendő ki, hogy egy

<sup>3</sup> ItK 1981. 184–191.

<sup>4</sup> SZŐRÉNYI László „árkádistái” GIORGETTI VICH I *Onomasticonjában* olaszos formájú Árkádia-nevükön szerepelnek: (229): „*Seralbo Erimantico*, Giovanni Crisostomo Hannulik, scolopio, professore di filosofia nel Gran-Varadino, ungherese. — Pizzi, 1782; VIII, 1202”; (234): „*Sira-sio*, Adamo Patachich, croato, barone. — Morei, 1743–’66; IV, 2358” (az *Acrotophorius* itt tehát hiányzik); (65); „*Corineo Lapizio*, Francesco Sebastianovich, pubblico professore di teologia e storia ecclesiastica nella R. Accademia di Zagabria. — Pizzi, 1780; VIII, 2199”; (131): „*Florideno Meonio*, Antonio Ganoczy, preposto nella cattedrale del Gran Varadino in Ungheria. — Pizzi, 1777; VII, 1079.” A Szőrényi-tanulmány szerint Gánóczyt „1779-ben választották az Árkádia tagjává; talán Faludi Ferenc megüresedett helyére”. A Magyar Hírmondó (és Szinnyei) pontosabb adata az értesítő római „petsétes levél”-ről (hol van ez a levél? kereste már valaki?): 1780. jan. 26. A Pizzinél szereplő évszámmal mindez összeegyeztethető, mert az 1777 csak azt jelenti, ő akkortól kezdve állítja össze a tagok jegyzékét.

szorosan egymásra utalt Árkádia-kört rekonstruált, amit nevezhetnénk akár Kalocsai Kolóniának is, mert ilyen kolóniákat Giorgetti Vichi *Onomasticonja* is felsorol függelékként.

Rómában akkor, 1988-ban, volt még két-három napom. Szauder Mária és Szörényi László *ItK*-beli cikkeinek másolataival — mert ott csak ezt a két tanulmányt futottam át — az Angeliácából visszatértem könyvtári törzshelyemre, a Biblioteca Vaticanába, és erőltetett menetben, következésképp változó intenzitással és figyelemmel átolvastam a 10.000 nevet. Feltevésem az volt: ha két kutató az *Onomasticon* nélkül is számon tart feltucat magyar árkádistát, Giorgetti Vichi jegyzéke segítségével én is találok két nap alatt ennyit, s otthon majd megrendelem könyvtárközi kölcsönzéssel a könyvet, hogy következhesék elmélyültebb áttanulmányozása.

Már Rómában a következő magyar és magyar vonatkozású, továbbá Magyarországot említő Árkádia-tagsági adatok kerültek elő:

- „*Auleste Miletio*, Emanuele Carrera da Napoli, avvocato del R. Fisco e consigliere intimo di S. M. la regina di Ungheria e Boemia. — Morei, 1743-'66; IV, 70”;

- „*Corisio*, P. Aureliano della Madre di Dio, trinitario scalzo d'Ungheria. — Morei, 1743-'66; IV, 411.”

- „*Darginio Tespiadense*, Paolo Giordani da Napoli, segretario della regina d'Ungheria. — Morei, 1743-'66; IV, 765.”

- „*Ericea Dafnese*, Anna Maria Della Croce, contessa Mendoza, dell'ordine della Crociera della maestà della regina di Boemia e Ungheria. — Morei, 1743-'66; IV, 919.”

- „*Erote Nafilio*, Sigismondo Leopoldo von Kollonitsch, cardinale. — Cresimbeni, 1699; I, 520: di Colloniz.”

- „*Fidatce Ladonio*, Giacinto Valla, scolio, professore di eloquenza in Ungheria. — Godard, 1791-1800; VIII, 2479.”

- „*Leucinda Abidena*, Esterhazy contessa ungherese. — Godard, 1791-1800; VIII. 865.”

- „*Sibillio Bitinico*, Andrea von Kempelen, ungherese. — Morei, 1743-'66; IV, 2446.”

- „*Speusippo Aridio*, Christoforo Migazzi da Trento, uditore della Sacra Romana Rota. — Morei, 1743-'66; IV, 2422.”

- „*Umberto*, Giuseppe Koller, ungherese, gesuita. — Morei, 1743-'66; IV, 2676.”<sup>5</sup>

Mielőtt rátérnék, van-e egyáltalán és mi lehet az újdonság a fenti jegyzékben, közbevetendő: Rómából hazajöve abban a hitben rendeltem meg könyvtárközi kölcsönzéssel az *Onomasticon*ot, hogy hazai gyűjteményben eleve nem található. Kérésemre, majd reklamációmra azonban (tanszéki „Könyvtári Kabinet”-ünk mulasztása miatt) csak hónapok elteltével kaptam választ,<sup>6</sup> mégpedig meglepő: nem kell a könyvet megrendelni, mert megvan az Akadémiai Könyvtárban (jelzete: 609.461)!

Olyan művet külföldről meghozatni, amit az OSZK Központi Katalógusa számon tart: kutatói tájékozatlanság. De hát egy olyan alapkönyvről, amit a speciális magyar kutatás nem ismer és biztosan nem használ, ki következtethetett volna másra, mint hogy csak külföldön hozzáférhető.

Hogy az *Onomasticon*ot nem ismerik és nem használják: állítom ezt még akkor is, ha két magyar kutató két hibás hivatkozásával azért elszámolhatok.

<sup>5</sup> A. M. GIORGETTI VICHI, i. m. 39, 65, 74, 98, 103, 119, 160, 230, 237, 256. (Felhívom rá a figyelmet, hogy az *Onomasticon* nyomdai lapszámozása egy helyen hibás sorrendű: 25-27-26-28.) A nevek után szereplő névsorkötetek és custodiák: Vol. I-III: custodia Crescimbeni (1690-1728); vol. IV: custodia Morei (1743-1766); vol. V-VII: custodie Morei, Brogi, Pizzi, Godard (1743-1824); vol. VII: custodia Brogi (1766-1772); vol. VIII: custodia Pizzi (1772-1791), „con un'aggiunto della custodia Godard fino al 1800”. Morei idejében elveszett és csak kis részben rekonstruálható a custodia Lorenzini (1728-1743). Felsorolásuk: *Uo.*, V-VII.

<sup>6</sup> Vö. BODNÁR Mária könyvtáros (MTA Könyvtára) 1989. szept. 4-én kelt levélbeli értesítésével. A „Könyvtári Kabinet” már május elején tájékoztatást kapott — de én máig sem kaptam tőlük semmit. Miközben DELBÓ Rita most III. éves magyar-olasz szakos hallgató is elkezdte a kutatást — várva az *Onomasticon*ot — a magyar Árkádia-tagok ügyében. Kíváncsinos volna, ha legalább egy szakdolgozat erejéig folytatná a munkát.

Már csak itthon ismerhettem meg Szauder Mária és Szörényi László említett közleményeinek korábbi olasz változatát (amelyek eredetileg előadásként hangzottak el a IV. Olasz-Magyar Tudományos Konferencián),<sup>7</sup> s konfrontálhattam a Sárközy-dolgozat adatait az *Onomasticon*nal.

Szauderné bővebb olasz szövege lábjegyzeteket is ad, és nemcsak megismétli a jelzet sajtóhibáját („Segnatura dell'elenco conservato nell'Angelica; VI. 442”), hanem Giorgetti Vichit is említi, csak hogy némileg félrevezető elírással: Giorgetti di Vichi. Az *Onomasticon* említése azonban semmiképpen sem vall az Árkádia-kézikönyv tanulmányozására, mert a Faludi tagságára vonatkozó utalást — „az 1740-es évektől” („dagli anni 1740”) — a Morei-custodia 1743-tól vezetett jegyzéke pontosíthatná; azonosíthatta volna továbbá a „sok ismerős nevet” is.

Sárközy Péter *Et in Arcadia*-jában a 21. jegyzet szerintem csak Szauderné Giorgetti di Vichi-jének mechanikus átvétele, igaz, többletve egy sajtóhibával: GIORGETTI DI VICHII.<sup>8</sup> Máris előrebozsátom, az *Onomasticon*t Sárközy Péter sem aknáta ki: egyetlen olyan 1800 előtti magyar árkádistára vonatkozó adata sincsen, ami már nem szerepelne a korábbi magyar szakirodalomban, és persze ő sem pontosít Faludi esetében.

A korábbi magyar szakirodalommal való szembesítés kötelezettsége vonatkozik nyilvánvalóan mind Szörényi Lászlóra, mind pedig azokra a nevekre, amelyeket az *Onomasticon*ból én idéztem.

Számoljunk el hát előbb Szörényi László és a magam árkádistáival, majd nézzük mi marad (marad-e valami) Sárközy Péternek?

Szörényi László Hannulik-adata — mint már említettem — Kazinczynak (Szauder József által is értelmezett) levelére és Árkádia-tervezetére megy vissza, s ezekre a szerző hivatkozik is.

A másik három közül kettő ugyancsak közismert, ti. Gánóczy és Patachich mint magyar arcas-ok is szerepelnek Szinnyi írói életrajzgyűjteményében: Gánóczy „1780. jan. 26-án kapta kézhez a római Árkádia-társaság Floridenus Moenius névvel taggá választó levelét, mely tisztségében addig csak báró Patacsics kalocsai érsek részesült”; Patachichot „mint ügyes költőt 1739-ben az Arkadia társaságba felvették Sirasius Acrotophorius névvel”.<sup>9</sup>

Szinnyi megadott forrásai közül csak a *Magyar Hírmondó* 1780. és 1782. évi egy-egy számát tanulmányoztam, s azokban mind Gánóczy, mind Patachich tagságára vonatkozóan található egykorú adat R., azaz a szerkesztő, Rát Mátyás tollából:

„Fő-Tiszteletű Gánóczy Antal Prépost és N. Váradí Kanonok Úr, a ki magát már egynehány jeles írással a világ előtt esmeretessé tette, azon Római Tudós Társaságtól, mely az Árkádiának nevezetét viseli, *Floridenus* nevű tagjának választott; s ez eránt a szokott petsétes levelet Rómából, a közelebb múlt hónapnak 26-dik napján kezéhez vette. Ez anynyival-is nagyobb betületire válik ő Nagyságának, mivel a Kalotsai Érsek *Patacsics* Báro ő Excellentiáján kívül, mostanság Hazánk fiai közül senki ezen szerentsével nem dicsekedhetik.” (1780. 14. sz. Bőjtelő hava 16, szerda.) Két évvel később új hírt hallunk Gánóczyról, „kit-is két esztendővel ez előtt *Floridenus Moenius* nevezet alatt a Római *Árkás*-oknak Tudós Társaságába béiktatottunk mondottunk”, most „újabb jutalmát nyerte”: az erfurti Tudós Társaság tagja lett. Verssel köszöntötte őt ebből az alkalomból Mihalóczi György és Vass János professzor, aki így kezdte „Róma és Erford Bölcsé”-nek

<sup>7</sup> Mária SZAUDER, *Ferenc Faludi membro dell'Arcadia romana; László SZÖRÉNYI, L'Arcadia latina nell'Ungheria del diciottesimo secolo*, in *Venezia, Italia, Ungheria fra Arcadia e Illuminismo*, a cura di Béla KÖPECZI e Péter SÁRKÖZY, Bp. 1982. 283–292; 293–304.

<sup>8</sup> SÁRKÖZY P. i. m. 243. Olyan típusú hiba ez, mint Amedeo Di Francesco helyett a Di-tlen Francesco (egy bibliográfia ismertetésében szóvá is tettem éppen ezt a hibát, vö. könyvszemlélem, *Népszabadság*, 1990. márc. 1.), a Giorgetti pedig olyan (gépirati, nyomdai, korrigálási?) elnézés, mint Amedeo helyett az Amedeo. (Giorgetti Vichi a KÖPECZI — SÁRKÖZY szerkesztette, idézett tanulmánykötet névmutatójában is: Giorgetti di Vichi.)

<sup>9</sup> SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*. III. köt., Bp. 1894. 997; X. köt., Bp. 1905. 460.

laudatióját: „*Antal! Gyöngye Magyar Népnek, kit Róma le-rajzolt / Szívében s Erford ölelve fogad...*” (1782. 14. sz. Bőjtelő hó 16, szombat.)

A Sebastianovichra vonatkozó értesülés forrását már nem kerestem. A név — legalábbis a névmutató szerint — nem szerepel Várady Imre Árkádia-tanulmányában sem, de Gánóczyt és Patachichot — másokkal együtt — Várady is számon tartja (felteszem, Szinnyeit követve).<sup>10</sup> A maga magyar *arcas*-aira — különösen Sebastianovichra — Szörényi László természetesen a nem citált Szinnyei (vagy valamelyik forrása) és a Várady-tanulmány nélkül, máshol is rálehetett, mert ahol csak teheti, elsődleges forrásműveket, java részben kéziratokat mozgósít.<sup>11</sup>

Akiket én sorolok fel, Várady könyvének ismeretében azok közül sem új név tehát a Kolloniché, a Kempelené és a Kolleré. (És persze a Migazzié sem.)

Sárközy Péter listája ez: „A római Árkádia-akadémia első magyarországi tagja [...] *Kollonich Zsigmond* [...], akit 1699-ben [...] választottak meg [...] *Patachich Ádám* is római tanulóévei során lesz az Árkádia tagja (1739-ben választják meg, árkádiai neve: *Syrasius Acrotophoricus*) [...] *Gánóczi Antal* kanonok[ot] [...] 1780-ban szintén az Árkádia tagjává választják *Floridenus Meonius* néven [...], latin értekezéseivel nyeri el az Árkádia-tagságot *Kempelen János András* (Sibellinus), *Kempelen Farkas* testvéröccse [...]. A magyar származású latin költők közül a legnagyobb hírnévre *Dezsericzky* [!] *Ince* és *Hannulik János Krizosztomusz* tettek szert Rómában [...] *Hannulik* [...] *Seribaldus Erimanticus* néven nyert felvételt [...], *Dezsericzky* [...] gyakran és nagy sikerrel vett részt a római Árkádia és a *Sapientia* ékesszólási és költői versenyein [...], *Tömecey Ferenc* és *Pyrker László* már a XIX. században válnak az Árkádia pásztoraivá.”<sup>12</sup>

Kollonichot Várady Imre is első helyre sorolja,<sup>13</sup> de nem tudom még, mond-e róla többet abban a korábbi cikkében, amit egyelőre csak Sárközy Péter hivatkozásából ismerek: *Gli ungheresi dell'Arcadia romana*, Roma, 1932.<sup>14</sup>

Patachich Ádám, Gánóczy Antal és Kempelen János mind Váradynál, mind Szörényinél előfordul, Hannulikot szintén Szörényi László említi, Pyrker Árkádia-tagságát pedig (saját 1932. évi cikkére hivatkozva) megint Várady.<sup>15</sup>

Az Árkádia-tagság lehetséges kezdő évszámai (amelyek közül csak Kollonich stimmel), Váradytól származhatnak, mert még Szörényivel sincs mindenhol egyezés, nem is szólva természetesen Giorgetti Vichi *Onomasticon*járól.

<sup>10</sup> VÁRADY, Emerico, *La letteratura italiana e la sua influenza in Ungheria*. vol. I., Roma 1934. 264: „Antonio Gánóczy, che — come già Sigismondo Kollonich, Adamo Patachich, Andrea Kempelen e Giuseppe Koller — era stato nel 1779 nominato socio dell'Arcadia romana.”

<sup>11</sup> Ugyanez a Gánóczy-évszám, 1779 szerepel SZÖRÉNYI L.-nál is (vö. 3. jegyzet), akinek ItK-beli tanulmánya 188. lapján a Mihálóczy György Gánóczy Árkádia-tagságát köszöntő verséhez adott jegyzet: „Vö. Horányi, uo. Gánóczy”. Itt valami technikai zavar történt, mert Horányi *Memoriá*-jában (II, 2) Gánóczynek az Árkádiához való viszonyáról nincs szó és Horányinak Mihálóczy-szócikke sincsen. A SZÖRÉNYI-tanulmány jegyzeteinek magyar változata sietősen készülhetett, mert a 33. jegyzet pl. félig olasz maradt: „Vö. SZÖRÉNYI László, uo. Sopra, nella nota N<sup>o</sup>. 15.” Az 50. jegyzetben is Vörösmartyt „Ed.: Károly HORVÁTH.”

<sup>12</sup> SÁRKÖZY P., i. m. 246–248. (A neveket én kurziváltam.)

<sup>13</sup> VÁRADY, E., i. m. (SÁRKÖZY P. Várady-hivatkozása: 241–261. — A magyar árkadistákról az i. h.-en, a 264. lapon esik szó! + még 253: Gánóczy, 326: Pyrker.)

<sup>14</sup> A Várady- emlékkönyvben közölt KOZOCSA-bibliográfia szerint (*Miscellanea di studi dedicati a Emerico Várady*. Modena Mucchi, 1966) a *Pubblicazioni della R. Accademia d'Ungheria di Roma* sorozatban jelent meg (1932. 32). Az OSZK Központi Katalógusából hiányzik, hazai könyvtár állományában tehát nem található. Az OSZK azonban Itáliából sem tudta meghozatni: se Rómában, se Bolognában nem lelhető.

<sup>15</sup> VÁRADY, E., i. m. 326. Most látom itt, hogy „Vedi in proposito (anche per quello che riguarda i rapporti del Pyrker con l'Arcadia Romana: E. VÁRADY: *Gli Ungheresi dell'Arcadia Romana*: (Pubblicazioni della R. Accademia d'Ungheria di Roma). Roma, 1932, pp. 18–19.)” — Íme, a szerző is hivatkozik a publikáló sorozatra.

Deszericzkynek nem tagságáról, csak az Árkádiával való kapcsolatáról esik szó Sárközynél<sup>16</sup> és idézett forrásában, de ott helyes névalakkal, mint *Desericzky* szerepel.<sup>17</sup> Az is elírás a Sárközy-tanulmányban, hogy Desericzkyt „1740-ben (Faludival egyidőben)” küldték Rómába; Desericzky ugyanis 1742-től volt Róma-lakó.<sup>18</sup>

A Tömecezy-kérdéshez nem tudok hozzászólni, mert ilyen névnek én nem találtam nyomát: Tömecezy Ferencet sem az OSZK-katológusban, sem Szinnyeiben, sem Petrikben nem lelem, de Pyrkerrel együtt nem is tartozik vizsgálódásom körébe, mert ők már „a XIX. században válnak az Árkádia pásztoraivá”, az *Onomasticon*ban pedig csak a XVIII. század végéig kontrollálhatók a magyar kutatási állítások.

És most a megfigyelések után következzenek az adalékok. Sárközynél Kempelenről ezt olvasom: „A római Sapiientiában folytatott tanulmányok során írt latin értekezéseivel nyeri el az Árkádia-tagságot Kempelen János András (Sibellinus), Kempelen Farkas testvéröccse, aki hadifogolyként került Rómába, és csak itt válik teológussá. Népszerűsítő tudományos írásai (*De cometis malorum nuntiis*, Venetia, 1748; *De immutabilitate Dei*, Roma, 1749; *De usu adfectum*, [!] Roma, 1750) igen nagy népszerűségnek örvendtek, de tudományos pályáját a korai halál hamar félbeszakította (1752).<sup>19</sup> Nem tudom (mert nem árulja el), honnan veszi a szerző ezt az életrajzt, de ő — vagy forrása — nem tesz mást, mint átírja Szinnyeit: „több csatában vett részt [...], a katonaságtól megvált és Rómában élt [...] és a teológiát tanulta. Itt is feltűnt tudományával és az Arkadia társaság Sibellinus névvel fölvette tagjai közé [...] Munkái: (1) *De cometis malorum nuntiis*. Venetiis *De immutabilitate Dei*. Romae, 1749. *De usu adfectum*. U.ott, 1750.”<sup>20</sup>

Meg kell jegyezmem, hogy mindez a forrásait, pontosan megnevező Szinnyeinel sem új: Horányi Elek *Memoria*-ja már 1776-ban tanúsítja Kempelen Árkádia-tagságát és pásztori nevét, a Sibellinust, és ő is ezt az Olaszországban megjelent három művét ismeri.<sup>21</sup> A beszélő és sakkozó gépével híressé vált — és olasz földön is jól ismert<sup>22</sup> — Kempelen Farkas öccsének változatos és sűrűn olasz színterű életrajza tartogathat még meglepetéseket az Árkádia-kutatásnak, ha ez nem korábban már közölt tények beszéltetése és sakkozás mások adataival. Megtekintette-e már valaki Kempelen András — teljes nevén János András Kristóf — nyomtatott és kéziratot munkáit; ki próbálta meg felkutatni levelezését? Könyveiről azt állítja Veress Endre: „oly ritka művek, hogy hazai könyvtárainkból egyetlen példányukat sem ismerjük.”<sup>23</sup> Úgy látom, bibliográfiáink nem tartják számon azt a művét, ami két római könyvtárban is kezembe került.<sup>24</sup>

<sup>16</sup> SÁRKÖZY P., i. m. 247–248.

<sup>17</sup> JUHÁSZ Vince, *Desericzky Imre*. Bp. 1915. 28–29. (Művelődéstörténeti Értekezések, 69.) A hivatkozott hely: „A »Sapientia Romana«-ban és az árkádia akadémiában kitűzött nyilvános vitatkozásokon mindig jelen volt [...] tapsban és elismerésben részesült”.

<sup>18</sup> JUHÁSZ V., i. m. 28. Az Árkádia-*Onomasticon*ban nem szerepel.

<sup>19</sup> SÁRKÖZY P., i. m. 246.

<sup>20</sup> SZINNYEI J., i. m. V. köt., Bp. 1897. 1464–1465.

<sup>21</sup> Alexius HORÁNYI, *Memoria Hungarorum...* Pars II., Bécs 1776. 321–322: „Viri doctrina illustres, certatim eruditatum societatum suarum membrum esse voluerunt, inter quas ille celebri Arcadium academiae sub nomine Sibellii socius adscriptus eminuit.”

<sup>22</sup> Vö. Miklós FOGARASI, *Ungheria ed ungheresi nelle opere degli illuministi dell'Italia Settentrionale*, a 6. jegyzetben id. tanulmánykötet, 160.

<sup>23</sup> VERESS Endre, *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864*. Bp. 1941. 296. A Petrik-bibliográfiában (II, 1890. 366) egyetlen műve szerepel, a *De cometis malorum nuntiis*. 4. r. Venetiis, 1748.

<sup>24</sup> Joanni V. [...] doctrinam Benedicti XIV [...] de sacrosanto Missae sacrificio in centum exercitationibus propositam Sacrorum rituum schola [...] D. D. Publice defendet in Gregoriana societatis Jesu universitate [...] D. Andreas de Kempelen [...] Romae 1749. Biblioteca Apostolica Vaticana: Casimiri IV, 492; Biblioteca Nazionale: 14. 21. N. 5. (Ennek címlapján kézírással: „Auctor est P. Emmanuel De Azevedo”; tintával: „Bene”.)

Koller Józsefről ugyancsak van mondanivalóm. Egy Koller Józsefet Sárközy Péter is említ: „Az olasz dominikánusokkal elsősorban Klimó György állt közvetlen kapcsolatban, részben a teológiai tanulmányait Itáliában folytató Koller József útján.”<sup>25</sup> A „Klimó és Koller” Koller Józseffe (1745–1832) a pécsi püspökség ismert történetírója; a mi korábbi Kollerünk (*Umberto*) Morei custode 1743-tól vezetett Árkádia-névsorában szerepel. Ő tehát az a Koller (1703–1766), akinek életrajza leginkább a Faludiéra emlékeztet (tanár Nagyszombatban, Bécsben és Budán, kormányoz nevelőintézetet, római gyóntató rendházak vezetője, majd tartományfőnök). Születési éve Veress Endrénél 1714,<sup>26</sup> a mérvadó jezsuita biográfia,<sup>27</sup> és Monay Ferenc<sup>28</sup> azonban Szinnyi adatát követi.

Monay atya könyvére Árkádia-tanulmányának ama kulcsmondata kapcsán utal Sárközy Péter, hogy „meglehetősen ködös még a magyarok részvételének kérdése a római Árkádiában”.<sup>29</sup> Monay maga is római gyóntató, és levéltári adatokig lehatoló megbízhatósága a Szörényi Lászlóéra emlékeztet. Biográfusként igazán méltó nagy római elődeihez: maga a napfény a ködben.

Nem árt felidézni, amit Faludiról mond: „a sikerrel kiállott szokásos vizsga után 1741. január 10-én foglalta el a Szent Péter templomban a magyar gyóntatószéket”; más források „1741. szept. 24-től számítják penitenciáriusi működését” [...] „A jezsuita rend generálisa, Retz Ferenc, 1745. okt. 30-án jelenti a bíboros főpenitenciáriusnak, hogy a magyar gyóntatót az idegen éghajlat okozta betegeskedés miatt kénytelen visszaküldeni hazájába, és helyére Koller Józsefet ajánlja kinevezésre.”

„Faludi Ferenc utóda” tehát „a római magyar gyóntatószékben Koller József budai tanár lett.”<sup>30</sup>

A kiváló családtörténész, pecséttani szakértő és egyházjogász Koller „Római állását 1745. november 4-én foglalta el. Négy éven át működött itt mint gyóntató, mikor az 1750-i jubileumi év közeledtével a rendi előjáróság Kéri Bálintot, gráci teológiai tanárt ajánlotta be rendes gyóntatónak. Kollert azonban nem mentik fel állásából, megmarad a Szent Péterben, hogy a szentévre Rómába zarándokoló magyarok lelki ellátásában együtt dolgozzék társával.”<sup>31</sup>

A fentiek alapján Faludi és Koller „Árkádia-életrajza” is hasonló lehet: miként Faludit követte Koller a Szent Péter bazilika magyar gyóntatószékében, akként követhette elődjét az Árkádia Akadémiában.

Végezetül „contessa Esterházy”-val, az Esterházyak és az Árkádia kapcsolatával próbálok szembenézni.

A *contessa* grófnő és grófné is lehet; a *contessa* Esterházy jelentése tehát: 'Esterházy grófnő' vagy 'egy Esterházy gróf felesége' ('Esterházy grófné'). Az az ötlet, hogy esetleg Grassalkovich Antal (1771–1841) nejről, Esterházy Mária Leopoldináról van szó, az elő-

<sup>25</sup> SÁRKÖZY P., i. m. 248. Olasz tanulmányában (*Il classicismo arcadico e la nascita della poesia nell'Europa centrale*, a 6. jegyzetbeli tanulmánykötet, 195) a Váradynál is szereplő *arcas*-Kollerre kell utalnia: „Non pochi degli studenti «chierici» ungheresi avevano parte attiva alla vita culturale delle colonie arcadiche italiane durante il loro soggiorno italiano. Ricordiamo Ádám Patachich [...], Ignác Batthyány, Antal Gánóczy [...], József Koller, il poeta Ferenc Tömeczey, e lo stesso Ferenc Faludi...” Batthyány Ignácnak az Árkádia-tagok közé sorolása téves. Szinnyi világosan megmondja, hogy Batthyányt „Az akademia philalethorum cz. római tudós társaság” választotta meg tagjának. I. m. Bp. 1891. 695. VÁRADY is ugyanezt írja: i. m. 253.

<sup>26</sup> VERESS E., i. m. 153.

<sup>27</sup> SOMMERVOGEL, vol. IV. Brüsszel — Párizs, 1893. 1183–1185.

<sup>28</sup> P. MONAY Ferenc, *A római magyar gyóntatók*. Róma 1956. 136–138. Koller római állásáról: 137.

<sup>29</sup> SÁRKÖZY P., i. m. 246.

<sup>30</sup> P. MONAY F., i. m. 125, 131, 136.

<sup>31</sup> *Uo.* 137–138.

rebocsátottak alapján nem elvetendő.<sup>32</sup> Szerintem azonban inkább egy Esterházy gróf feleségével kell megpróbálnunk azonosítani a contessát.

Fogarasi Miklós összegyűjtötte az észak-itáliai felvilágosodás képviselőinek Magyarországra és a magyarokra vonatkozó egykorú sajtó- és levelezésbeli híradásait, és a nevezetes Verri-fivérek, Pietro és Alessandro leveleiből éppen egy „Esterházy contessa”-ra vonatkozó hírekkel szolgál: „Pietro Verri nella sua lettera del 2 maggio 1770 scrive di un ufficiale »d'illustre famiglia d'Ungheria, raccomandato dalla Corte« certamente stanziato nella Lombardia. Altre volte si ricorda di nobildonne, come il 3. giu. 1769, a Milano: »Qui abbiamo due dame ungheresi; una contessa Esterházy ed una contessa Feckete; si aspettano tre altre dame[...]»; durante una sua permanenza a Vienna, il 20 maggio 1771, Pietro ricorda l'incontro con una »principessa Esterhazy«, vedova di Paolo, cioè Pál Esterházy che posso identificare con il principe Pál Antal Esterházy (1711–1762)”.<sup>33</sup>

Elképzelhető, hogy a mi „contessa Esterházy”-nk milánói és bécsi tartózkodásáról értesültünk.

De ki volt „contessa Feckete”? Csak a Voltaire-rel levelező gróf Fekete János (1741–1803) feleségére gondolhatni, aki úgyszintén Esterházy-lány: Mária Jozefa (1745–1837).<sup>34</sup> Ha herceg Grassalkovichné Esterházy Mária Leopoldina esetében is megengedhetjük azonosítás lehetőségét, most sem zárhatjuk ki. Erről a két grófnőről (contessa Feketéről és principessa Grassalkovichról) azonban nincsenek érdemi adataink, maradnom kell a grófnénél (hercegnénél), akiről tudunk egyet-mást.

Esterházy contessa-principessa annak az Esterházy Pál Antal hercegnek volt az özvegye, aki 1762. március 18-án bekövetkezett halála előtt egy évvel, 1761. május 1-én Josef Haydn-t szerződtette kismartoni udvarába, és új színházat is építtetett „a kastély parkjában álló hatalmas üvegházba”.<sup>35</sup> Pál Antal herceg 1735-ben vette feleségül Lunati Visconti Mária Alojzát, Lunati Visconti N. örgróf leányát. Az Esterházy-családtörténet szerint a feleség „Özvegysege alatt többnyire Lunévilleben tartózkodott. Emlékezetes róla, hogy 1743-ban, egy udvari carrouselle alkalmával, lándzsájával a legtöbb török főt szúrván le, díjul Mária Terézia királynétől egy indiai casettet nyert, melyben egy kis kristályolló volt [...] 1770-ben még élt” — jegyzi meg a genealógus.<sup>36</sup>

De még mennyire hogy élt, és nem is Lunévilleben, hanem Eszterházában, ahol 1773. július 26-án, „la principessa vedova Esterházy nata Lunati Visconti”, tehát az özvegy Esterházy hercegné névnapján mutatták be Haydn *L'infedeltà delusa* (A megcsalt hűtlenség) című vígoperáját. A soproni Josef Siess nyomdájában megjelent szöveggönyv címlapja nyomatékosan utal erre: *L'infedeltà delusa. Burletta per musica in 2 atti, da rappresentarsi in Esterhaz, nell'occasione del gloriosissimo nome di s. a. la principessa vedova Esterházy nata Lunati Visconti. Sul theatro di s. a. il principe Nicolò Esterházy de Galantha, ai 26. luglio dell' anno 1773. Oedenburgo Giuseppe Siess*.<sup>37</sup>

Ekkor már Esterházy „Fényes” Miklós volt az általa építtetett Eszterháza ura, és a sikeres darabot ugyanezen év szeptemberében is előadatta és megjelentette, mégpedig

<sup>32</sup> A feltételezés DELBÓ Ritáé. Grassalkovichról: NAGY Iván, *Magyarország családai...* IV. köt., Pest 1858. 448.

<sup>33</sup> M. FOGARASY, i. m. 158.

<sup>34</sup> Vö. MORVAY Győző, *Galánthai gróf Fekete János*. Bp. 1903. 72. (Magyar Történeti Életrajzok.) Esterházy Mária Jozefa 1765-ben ment férjhez Fekete grófhoz; házasságuk a monográfus szerint köztudomásúan rossz volt. (ESZTERHÁZY Jánosnál más adatok: *Az Esterházy család és oldalágainak leírása*. Bp. 1901. 161: 1769-ben vette nőül Fekete Ferenc[!]; „csillagkeresztes és palotahölgy” volt.)

<sup>35</sup> HORÁNYI Mátyás, *Eszterházi vigasságok*. Bp. 1959. 26.

<sup>36</sup> ESZTERHÁZY J., i. m. 124.

<sup>37</sup> OSZK, 208.445. Bibliográfiái leírás: HORÁNYI Mátyás, *Az Eszterházy-színházak szöveggönyvei*. Bp. 1957. 4. (Színháztörténeti Füzetek, 17); Uő., *Az Esterházy-opera*. Klny. a Zenetudományi Tanulmányok VI. kötetéből. Bp. 1957. 737, 737–738; Veronika VAVRINECZ, *Opere di compositori italiani del Settecento nella Biblioteca Nazionale Ungherese*, a 6. jegyzetben i. m. 254.

„Sua Maestia, L'Imperatrice Maria Theresia” tiszteletére, aki erre az „eszterházi vigasságra” szeptember két első napjára átrándult Bécsből. Az új *Infedeltà delusa*-kiadás is Siess soproni tipográfusnál jelent meg a császárnőt illető aranszegélyű díszítéssel.<sup>38</sup> Az első bemutatóról azt jegyzi meg az *Eszterházi vigasságok* monográfusa, „hogyan az előadást a kastély és a park kivilágítása és álarcosbál követte [...] Másnap újra bál és tűzijáték volt.”<sup>39</sup> Ekkor Pál Antal herceg özvegye volt a díszvendég, a szeptemberi második előadáson — ahol szintén részt vehetett — maga a császárnő.<sup>40</sup>

Ezzel a császárnő körüli özvegy Eszterházy contessával a római Árkádia csak megtisztelhetette magát, és a contessa-principessának is jól állhatott az akadémikusi dekorum — ha valóban véle azonosíthatjuk a mi Árkádia-tagunkat. Neve ugyanis a Godard custode (Luigi Godard, 1741–1824) által összeállított alfabetikus listában fordul elő, annak kezdőéve pedig 1791. Kérdés, hogy az 1735-ben már férjezett Lunati Visconti Mária Aloisia házasságkötése után élt-e még 56 évet? Ha teszem azt, húszéves korában ment nőül Pál Antal herceghez, 76 éves matrónaként még igazán lehetett Árkádia-tag. Kutatni kell utána, ő volt-e az valóban, akit keresünk, vagy hátha akad az ágasbogas Esterházy családfán „alkalmasabb” nála, s meg kell tekinteni a tisztázáshoz a Godard-custodia iratanyagát is.

Maradva még az Esterházyaknál, itt hozom elő azt a tényt is, hogy Esterházy Pál László pécsi püspöknek (1730–1799) úgyszintén voltak Árkádia-kapcsolatai. Amidőn 1781-ben a volt pálos rendfőnököt pécsi püspökké nevezték ki, s Róma jóváhagyása után 1781. május 29-én bevonult Pécsre, több verses kiadvány is köszöntötte.<sup>41</sup> Ezek közül minden bizonnyal ez a ritka nyomtatvány a legérdekesebb: *In lode di monsignore il conte Paolo Esterhazy per lo giorno del suo possesso nell' inclito vescovato di Cinquechiese Canzone di Laurindo Pierio pastore Arcade. Con licenza de' Superiori. Cinquechiese Nella Stamperia di Gio. Giuseppe Engel 1781.*<sup>42</sup>

Ki az a *Laurindo Pierio* Árkádia-tag, aki 215 sornyi olasz canzonével üdvözölte Esterházy Pál Lászlót pécsi püspöki beiktatásakor? *Onomasticonunkkal* könnyen megfejthető: „Domenico Carafa di Massa Nuova, marchese, primo luogotenente nelle truppe austriache.” Pizzi custode 1779-től vezetett jegyzékében fordul elő.<sup>43</sup> Köztudomású, hogy az 1713. évi utrechti béke után Észak-Itália az osztrák Habsburgok birtoka lett. Ez a Massa Nuova-i Carafa márkai az osztrák seregek első helytartója, azaz főparancsnoka volt, s Esterházyval akár annak 1749-ben kezdődő római tanulásakor vagy 1760. évi látogatása idején, akár Migazzi mellett (mert Esterházy 1776-ban Vácott címzetes püspök, nagypóstop és püspökhelyettes), akár családjának észak-olasz kapcsolatai révén ismeretségbe juthatott. A Carafa-Esterházy kapcsolatot megvilágító dokumentumokat levéltári kutatásuktól remélhetünk. Carafa mindenesetre tisztában volt az Esterházy család jelentőségével, mert verse szerint „tanti incliti Eroi rampolli sui, / Esterházia radice” (annyi híres Esterházy-hős sarját-gyökerét) emlegeti, és Magyarországot, a dunántúli Esterházy-birtokokat, azt a virágzó és vidám földet is jól ismerhette, amit a Dráva, a Duna és a Balaton határol („Terra florida e gioconda / Che il Drava, e l'Balaton circonda”).

<sup>38</sup> Virágos papírkötésű, szép példánya az OSZK-ban: 177.557. VANVRINECZ V. id. cikkében (i. h.) téves — sajtóhibás — adat, hogy 1778-ban nyomták.

<sup>39</sup> HORÁNYI M., i. m. 1959. 88.

<sup>40</sup> Vö. Uo. 88–89.

<sup>41</sup> Köszönet BODA Miklósnénak, a pécsi Egyetemi Könyvtár munkatársának, aki Esterházy Pál László életrajzi adatait 1989. május 26-i levelében segített gazdagítani. Vö. még SZINNYEI J., i. m. II. köt., Bp. 1893. 1454–1455; VERESS Endre, *Matricula et acta Hungarorum in Universitatibus Italiae studentium*. vol. II., Bp. 1917. 175.

<sup>42</sup> OSZK 407.372. De ez a példány csak fénymásolat egy Kalocsán őrzött eredetiről (ennek jelzete kézírással a címlapon: „Kalocsa, Érseki Kvt. D. 3280/4/[5] lev.”) BODA Miklósnétól ugyanerről a kalocsai példányról kaptam címlapmásolatot. A nyomtatvány nem szerepel ZOLNAI Klára bibliográfiájában sem: *A magyarországi olasz nyomtatványok (1699–1918)*. Bp. 1932.

<sup>43</sup> A. M. GIORGETTI VICHÍ, i. m. 157. Carafa a *Dizionario Biografico degli Italiani*-ből hiányzik.

Nincs még elegendő érdemi adat ahhoz, hogy a Szörényi László által határozottan megrajzolt „kalocsai fiók-Árkádia”<sup>44</sup> mellett akár csak haloványan is körvonalazzunk egy Esterházy- és Pécs-centrikus Árkádia-mozgolódást.

Több jel mutat azonban arra, hogy a váci püspökség főpapjai és az Árkádia-mozgalom között intenzívebb kapcsolatok alakultak ki.

Ehhez a következtetéshez Szörényi László tanulmányának „Metastasio magyarországi élményeit” felidéző befejezése segít eljutni. E szerint Pietro Metastasio „1741 őszt és telét — a háborús készülődések s a fenyegető pestisjárvány elől elhúzódva — Csáktornyan töltötte, hajdan Zrínyi, most az Althann grófok birtokán. [...] Ideiglenes otthonát »isola incantata«-nak nevezi egy Luigi Canaléhoz írott levelében.”<sup>45</sup>

Csáktornyát 1720. febr. 12-én gróf Althann (Althan) János Mihály kapta birtokul III. Károlytól, akinek életét Madrid alatt megmentette. Althann gróf felesége, „a közönségesen csáktornyai Vénusznak nevezett szép Pignatelli Belriguardo Anna hercegnő” is III. Károly egykori spanyol udvarhölgye volt. (Ez a contessa Althann állítgatott emlékoszlopot Zrínyinek a kursaneci vadászbalet helyén.)<sup>46</sup>

Metastasio ekkor már ünnepelt udvari költő Bécsben, az Althannok meghívását azonban alighanem a családdal való korábbi kapcsolatának is köszönhetette. Amikor még Nápolyban állott sikerei csúcsán, a *Didone abbandonata* librettóját 1724-ben „Michele Federico Cardinale d'Althann” nápolyi alkirálynak ajánlotta. A bíboros-alkirály is III. Károlynak köszönhetette karrierjét: ő küldette római tanulmányokra 1714-ben, s eszközölte ki váci püspöki (1718), bíbornoki (1720) és alkirályi (1722) kinevezését. Gróf Althann Mihály Frigyes 1718-tól 1720-ig, majd nápolyi alkirálysága (1722–1728) után 1729–1734 között élt Vácon,<sup>47</sup> s talán ekkor is ápolta korábbi Árkádia-összeköttetéseit. Amikor édesanyja, „Anna Maria contessa d'Althann, nata contessa d'Aspremont” 1724-ben meghalt, az emléke előtt tisztelgő *Varii componimenti* (Nápoly, 1724) szerzői között két megnevezett Árkádia-tagot is találunk (Gregorio Grimaldi, detto fra gli Arcadi *Claristo Licunteno*; Silvestro Giuseppe Cestari, detto fra gli Arcadi *Selvirio*). Náluk is híresebb a hosszú orációval szereplő Giambattista Vico (*Orazione di Giambattista Vico Regio Lettore di Rettorica*), bár sem az ő tagságát, sem a Matteo Egizióét — aki előszót írt a kiadványhoz — nem tüntetik fel.<sup>48</sup>

<sup>44</sup> SZÖRÉNYI L., i. m. 188.

<sup>45</sup> Uo. 191. Az *Onomasticon*-ban (21) szerepel egy „Luigi Canali, dottore (*Anauro Dirceo*)” mint a „Colonia Augusta” tagja („Pizzi, 1772–'90; V. c. 31 v.”). Alighanem azonosak.

<sup>46</sup> ZRÍNYI Károly, *Csáktornya monográfiája*. Csáktornya 1905. 61, 66, 68. (Az Althannok 1791-ig bírták Csáktornyát; ekkor a Zrínyi-kultusz ápolásában még nagyobb érdemeket szerző Festetics György tulajdonába került.)

<sup>47</sup> NAGY J. Győző — KLEKNER Tibor, *A két Althann váci püspöksége*. Vác 1941. 19–79. A *Didone abbandonata* ajánlásáról: 41. Az Althann család magyarországi szerepéről és rokoni kapcsolatairól: NAGY Iván, *Magyarország családai*... I. köt., Pest 1857. 24–25.

<sup>48</sup> *Varii componimenti per la morte dell'eccellentissima signora D. Anna Maria contessa d'Althann, nata contessa d'Aspremont*. In *Napoli MDCCXXIV. Nella stamperia di Felice Mosca*. (OSZK 807.922.) 19–52 (Vico), 60–63 (Grimaldi), 78–87 (Cestari). Árkádia-tagságukról lásd A. M. GIORGETTI VICHÍ, i. m. 58: Grimaldi (*Claristo Licunteo*: Gregorio Grimaldi da Napoli, avvocato. — Colonia Sebezia. Crescimbeni, 1711; II, 1228); 229: Cestari (*Selvirio Tiboate*, Silvestro Giuseppe Cestari da Napoli, avvocato. — Colonia Sebezia. — Crescimbeni, 1723; III, 122); 156: Vico (*Laufilo Terio*, Giambattista Vico da Napoli. — Colonia Sebezia. — Crescimbeni, 1710; II, 1130); 251: Egizio (*Timaste Pisandeo*, Matteo Egizio da Napoli, avvocato. — Crescimbeni, 1706; I, 972). A három verselő ügyvéd és Vico mellett bizonyára többen is árkádisták voltak a *Varii componimenti* szerzőgárdájából. Itt jelzem a Metastasióra vonatkozó *Onomasticon*-adatot is (36): „Artino Corasio, Pietro Metastasio da Roma. — Crescimbeni, 1718; II, 1807).”

És tagja volt az Árkádiának maga Althann Mihály Frigyes kardinális és alkirály is *Teodalgo Miagriano* néven! Crescimbeni custode 1722-től vezetett jegyzékében tűnik fel, mégpedig mint „arcade acclamato”, azaz közfelkiáltással megválasztott tag.<sup>49</sup>

Giorgetti Vichi *Onomasticon*-jában „Michele Federico von Althann, conte” ráadásul még egyszer előfordul; a forráshely: „Lorenzini (?)”, 1728; III, 44 sec. num.”

Ez a kétszeri előfordulás valami zavart jelez, hiszen Althann Mihály Frigyes nápolyi alkirálysága 1728 nyaráig tartott: júl. 31-én hagyta el Nápolyt, ráadásul nem önszántából, mert leváltották; 1729 augusztusában már újból Vácon találjuk.<sup>50</sup> Elég valószínűtlen, hogy éppen bukása évétől újra Árkádia-tag lett, ráadásul korábbi pásztori nevét, a *Teodalgo Miagrianot* is *Adromene Inuntinora* változtatják. Ez a változás legfeljebb úgy volna elképzelhető, hogy tiszteleti tagsága rendes tagsággá minősült. De hát ez egyenlő lenne a lefokozással.

Valószínűbbnek tartom, hogy *Adromene Inuntino* egy másik Althann gróf, de nem Mihály Frigyes, hanem Mihály Károly: az alkirály unokaöccse, aki 1734-ben nagybátyját követte a váci püspöki széken, s viselte ezt a tiszteletet 1756-ig.<sup>51</sup> Ők „a két Althann”: Szinnyeinél közös címszóban is szerepelnek.<sup>52</sup> (A magyar szakirodalom keresztneveiket Frigyes Mihály, Károly Mihály sorrendben is használja.) Gróf Althann Károly Mihály 1702-ben született, Frigyes Mihály bátyjának, Althann Ferdinánd császári generálisnak volt a fia. Szinnyeinek átadva a szót: „ifjú korában már mint növendékpap bíbornok nagybátyjához ment Rómába, ahol a pápa udvarában házi praelátusságot viselt. Elment nagybátyjával Nápolyba is, ahol 1728-ban bari érsekké nevezetett ki, de ezt 1735-ben a váci püspökségre odahagyta. Meghalt 1756 körül Vácon.”

Ha valóban tollhiba (vagy sajtóhiba) lehet Károly (*Carlo*) helyett a Frigyes (*Federico*), az unokaöccs Althann azért szerepelhet éppen 1728-tól Lorenzini (?) jegyzékében, mert 1728-ban lett Bari-i érsek, s ekkor látta (látták) jónak, hogy az Árkádia Akadémiába is belépjen.

A két Althann nápolyi korszaka mindenesetre egybeesik Metastasio ottani tartózkodásával, s amikor az Árkádia legjelentékenyebb költője, a csáktornyai Althann Mihály János gróf és Pignatelli Belriguardo Anna hercegnő vendégeként tartózkodott Csáktornyan, az egykor valószínűleg szintén Árkádia-tag Althann Károly Mihály volt a váci egyházmegye főpásztora.

Megjegyzendő, hogy Althann Károly Mihályt követően, 1756-tól az a Migazzi Kristóf került a váci püspöki székre, akinek Árkádia-tagságát már említettem. Migazzi oly módon is kapcsolódott árkádistá elődeihez, hogy Althann Frigyes Mihálynak elkészíttette mozaikképét és — méltó felirattal együtt — a falba helyeztette a püspöki szószék alatt. Ő fejezte be idősb Althann megkezdett váci építkezéseit is.<sup>53</sup>

A két Althann (és feltehetően az Árkádia) kapcsolatáról többet tudhatnánk meg kettejük levelezéséből. Erről is van adata Szinnyeinek: „A nemzeti múzeum kéziratárchájában őriztetik” Althann Mihály Károly „80 olasz levele, melyeket 1729–30-ban Olaszországból írt rokonához, gr. Althann Mihály Frigyes váci püspök és bíbornokhoz”.<sup>54</sup>

Ez a levélgyűjtemény megtalálható az OSZK olasz kéziratai között (jelzete: Fol. Ital. 14), de Szinnyei sajnálatosan téved: nem az ifjabb Althann leveleit tartalmazza, hanem Rómából, Nápolyból, Anconából és más itália városokból különféle személyek által írt 80

<sup>49</sup> Uo. 245: „*Teodalgo Miagriano*, Michele Federico von Althann, tedesco, conte, cardinale, vicere del Regno di Napoli. Arcade acclamato. — Crescimbeni, 1722; III, 97.” Kardinálisoknak, uralkodóknak (pl. II. Józsefnek) ez a titulus járt. Lásd Uo. 73: „*Dardano Aluntino*, Giuseppe II, imperatore d’Austria. Arcade acclamato.”

<sup>50</sup> NAGY J. — KLEKNER T., i. m. 53, 55.

<sup>51</sup> Életrajza: Uo. 81–118. Tagsági adata: A. M. GIORGETTI VICHI, i. m. 6: „*Adromene Inuntino*, Michele Federico von Althann, conte. — Lorenzini (?), 1728; III, 44 sec. num.”

<sup>52</sup> SZINNYEI J., i. m. I. köt., Bp. 1891. 134.

<sup>53</sup> NAGY J. Gy. — KLEKNER T., i. m. 79.

<sup>54</sup> SZINNYEI J., i. m. i. h.

olasz levelet őriz 1729-ből és 1730-ból. Ahogy a címlapján is áll: *Epistolae LXXX. originales a diversis Roma, Neapoli, Ancona, et aliis ex Urbibus Italiae, ad Eminentiss. Cardinalem Althann Episcopum Vaciensem sermone italic. 1728, et 1730. scripta*. Egykorú kötésű levélköteg, gerincén (a ráragasztott OSZK-jelzet alatt) az *epistolae / originales / 17<sup>29</sup><sub>30</sub>* felirat is jelzi, hogy Althann püspök levelezésköteteinek egyik darabja. Az Althann-hagyatékából szakadt ki, és annak a sorozatnak a része, amelyről az Althannok monográfusainál ez olvasható: „88 rendezett kötegből álló levelezése Pozsonyba, majd Bécsbe került.” Az egésznek nyoma veszett, egyes részei azonban különböző helyekre kerültek.<sup>55</sup>

Az egyik ilyen hely az OSZK Kézirattára. A Fol. Ital. 14. jelzetű levélköteget csak átlapoztam, s ha jól látom, nagyrészt supplicatiók és ünnepi üdvözetek; inkább egyházi témák körül forognak, s kevés bennük az olyan típusú információ, mint amiről Giovanni Maria Parenti ír Rómából, kétszer is (hogy ti. készül a Nepomuki Szent János-szobor makettje, amit hamarosan Bécsbe küldenek); az egyik levélfíró „Contessa d’Althann”-t említi; a másik pedig nem más, mint Pignatelli kardinális, aki történetesen szintén „arcade acclamato” volt.<sup>56</sup> Lehetnek a levelezőpartnerek között egyéb árkadisták is.

Ez a 80 olasz levél és a többi szétszóródott Althann-levelezéskötet feltárójára vár.

A magyar Árkádia-kutatás pedig érdemi főművére.

Mert „meglehetősen kódos még a magyarok részvételének kérdése a római Árkádiában”.

\*

Rómából hazatérve az MTA Könyvtárának tavaly szeptemberi értesítése után is csak ez év (1990) februárjában kölcsönözhettem ki az Árkádia-*Onomasticon*-t. Az Akadémiai Könyvtár közlése szerint Giorgetti Vichi könyvének 1977. évi megjelenése óta én voltam az első olvasója. Az *Onomasticon* mintha sem Rómában, sem Budapesten nem érdekelné a magyar irodalomtörténetírást, a Szörényi László tanulmányával magasra ívelt és mindjárt le is áldozott Árkádia-kutatást különösképpen nem.

Nem tehetem és nem is kívánom átvállalni a XVIII. század specialistáinak feladatait, épp ezért most csak az Althann-kitérővel szaporítottam azon Árkádia-tagok névsorát, akikre még Rómában lapoztam rá. Pedig az *Onomasticon*-ban még több magyar és a történelmi Magyarország népeinek még számos árkadista képviselője belekerülhetett. A listából hiányzókat azonban vagy nem sikerült magyarországiaként felismernem vagy egyszerűen figyelmetlenségéből maradtak kívül szemhatáron. Bizonyos esetekben ráadásul nem is jelöli az *Onomasticon* az egyes nevek mellett a nemzeti hovatartozást. Ki lehet (akár magyarországi is lehet) pl. Girolamo Wagner (*Cremilio Odeote*), Leopoldo Sauer („capitano imperiale”, *Floridemo Giunonio*) vagy Gabriele Fabricy („domenicano”, *Giuliano Gorgonio*)?<sup>57</sup>

Az Árkádia-tagság az Akadémia szervezeti formalizmusa és tömegmérete ellenére is különösen azon népek képviselőinek jelenthette az irodalmi élethez tartozás kötelékét és tudatát, akiknek hazájában ennek életerős formái — mint nálunk is — még csak kialakulóban voltak. A magyar Árkádia-kutatásnak ezért kell a holland, az orosz, az angol, a német, a svéd, a norvég, a dán, a lengyel, a horvát, a skót, a mexikói, a spanyol, a portugál, a brazil, a cseh és az ír tagok mellé felkutatnia és felsorakoztatnia a mieinket is. Goldonival, Goethével, Piranesivel, Metastasióval, Voltaire-rel, Muratorival, Boskovich-csal egy társaságban lenni még akkor is dicsőség és az Európához tartozás jele, ha ez a tagság esetleg nem több formális kapcsolatnál. Kövessük a horvátokat, a lengyeleket vagy

<sup>55</sup> NAGY J. Gy. — KLEKNER T., i. m. 80.

<sup>56</sup> A. M. GIORGETTI VICHI, i. m. 40: „Aumedonte Agoretico, Francesco Pignatelli da Napoli, cardinale e arcivescovo di Napoli. Arcade acclamato. — Crescimbeni, 1704; I, 797.”

<sup>57</sup> Uo. 68, 131, 140.

a svédek, akik már rég elszámoltak a maguk árkádistáival,<sup>58</sup> de még inkább: próbáljuk áttekinteni a „verstermelő” Árkádia-mozgalom több mázsányi teljes olasz szöveganyagát.

Faludi Ferenc és mások olasz és latin munkái csak így kerülhetnek elő. Legközelebb — ezeknek szeretnék utánajárni.

Bencze Lóránt

## EGY NEMZETI BIBLIAFORDÍTÁSRÓL VERSEGHY OLVASÁSA KÖZBEN

*Értekezés a Szentírás magyar fordításáról, amelyhez a helyes és a Vulgátához igazított fordításnak mintái csatlakoznak azokkal a javításokat alátámasztó exegetikai filológiai érvekkel együtt, amelyeket a Káldi-féle fordításban kell végrehajtani.* Írta: Verseghy Ferenc Esztergom főegyház-megyei áldozópap, a szabad művészetek és a bölcsészet doktora. Budán, a Magyar Királyi Egyetem betűivel, 1822. Fordította: Bartha Lászlóné, Borók Imre, Győri Gyula. Lektorálta: Szörényi László. A héber szövegelemeket gondozta: Turán Tamás. Szerkesztette: Szurmay Ernő. Szolnok, 1987.

Az adósságtörlesztések korát éljük és kínlódjuk, a magyar művelődésben is. Ilyen nagy-nagy törlesztés az, hogy a korábban Szurmay Ernő, újabban pedig Horváth Károly vezette szolnoki Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár sorra jelenteti meg Verseghy kiadatlan munkáit,<sup>1</sup> illetve magyar fordításban nem magyarul írt műveit, köztük a *Dissertatio de versione Hungarica Scripturae Sacrae cui specimina correctae atque ad Vulgatam exactae versionis una cum momentis exegetico — philologicis emendationum, in traductione Káldiana instituendarum, subjuguntur* című könyvét.

Talán éppen egy nemzeti bibliafordítás alapkövét tették le ezzel: előfeltétel egy olyan népnél, amely a zsidó-keresztény kultúrával mintegy ezeröttszáz éve ötvöződik, a latin-nal pedig mintegy ezer éve. Az elmúlt harminc-negyven év bibliafordításai azt mutatják, hogy a magyar egyházak, vallási közösségek erejét külön-külön felülmúlja egy új bibliafordítás elkészítése, sőt egyéb liturgikus és vallásos írássok olyan pontos és világos fordítása,

<sup>58</sup> Vö. Uo. XV, XI: W. ROSZKOWSKA, *Polacy w rzymskiej »Arkadii«* (1699–1766), *Pamiętnick literacki* (LVI), 1965, 3–4, 33–78; J. BERNSTRÖM — B. RAPP, *Nordiska lademöter av Accademia degli Arcadi i Rom 1743–1824*. Lund 1969. SÁRKÖZY P. (i. m. 243) egy olyan horvát tanulmányra is hivatkozik, amit a gazdag Giorgetti Vichi-bibliográfia nem említ (ez is arra vall: az olasz *Onomasticon* és a magyar vállalkozás független egymástól): M. DEANOVIĆ, *Odrazi taljanske akademije „degli Arcadi” preko Jadrana*. Rad Jazu, Zagreb, 1938. 1–98. Az azonban máris zavarkeltő, hogy ugyanerre a horvát tanulmányra (ugyanabban a kiadványban) némi eltéréssel hivatkozik Sante GRACIOTTI (*L’Arcadia italiana e il Settecento ungherese nella cornice della cultura letteraria dell’Europa Centro-Orientale*, a 6. jegyzetben idézett tanulmánykötet, 168); M. DEANOVIĆ, [...] Rad JAZU, knj. 248 (Zagreb, 1933), pp. 1–198. Most már 1938 vagy 1933? Rad Jazu vagy JAZU? 1–98 vagy 1–198? Majd kiderül. — Kiderült (az OSZK kölcsönkapta Zágrábból): Rad JAZU és knj. 248, lapszáma azonban 98. A pontos Graciottinál a 148 tehát sajtóhibába, amit a szerkesztésnek ki kellett volna javítania. A JAZU rövidítést magyarázza a kitűnő tanulmány jegyzete: „Primljeno u sjednici historičko-filološkičkoga razreda Jugoslavjenske akademije manosti i umjetnosti 17. januara 1933.”

<sup>1</sup> Verseghy Ferenc kiadatlan írásai. I. II. A szöveg gondozás, a szövegkritika, a jegyzetek DE-ME Zoltán munkája. Szerkesztette és az előszót írta SZURMAY ERNŐ. Címlapterv REINHARDT ISTVÁN. Szolnok, 1982–1983. A III. kötetet válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezetést és a jegyzeteket írta FRIED ISTVÁN; az előszót írta HORVÁTH KÁROLY; szerkesztette: SZURMAY ERNŐ. Ford. GYÖRI GYULA és IMRE ISTVÁN. Szolnok 1987.